

ραῖς, ἀνθρακες δ' ὑπῆρχον ἀρκετοὶ εἰς τὰ πέριξ. Τὸ ἐν κατασκευάσμα εἶναι ἑλλειψοειδοῦς σχήματος μὲ μικρὰν θύραν κατὰ τὸ ἐν ἄκρον τῆς ἑλλείψεως. Δύο ἄλλα ἦσαν ὀρθογωνίου σχήματος ἐστίαι, ὧν καλύτερον διατηρεῖται ἡ Δυτικὴ (εἰκ. 18). Ἀμφότεραι φέρουν πρὸς τὸ δεξιὸν μέρος ἑστερωμένα διὰ πηλοῦ τεμάχια πίθων, ἅτινα ἀποτελοῦσιν εἶδος σκάφης. Ἴσως ἐντὸς αὐτῶν ἔξυμοῦτο ἄλευρον καὶ ὁ ἄρτος ὠπτάτο ἐντὸς τῆς ἐστίας παραπλεύρως. Ἐντὸς τοῦ παρακειμένου διαδρόμου εὐρέθησαν πολλοὶ τριπτηρεῖς λίθοι ἐκ τραχίτου ἢ ψαμμίτου, ἴσως μάλιστα λίθοι τινὲς ἀποτελοῦντες εἶδος βάρου ἦσαν σωστὴ μύλη. Περὶ τούτων θὰ φωτισθῶμεν καλύτερον κατὰ τὴν ἐπιούσαν σκαφικὴν περίοδον.

Τὸ ἀνώγειον τῆς παρουσίας συνοικίας ἐχρησίμευεν ἀναμφιβόλως ὡς κατοικία, τὸ ἰσόγειον ὅμως ἦσαν μόνον βοηθητικοὶ χώροι, ἡ δὲ κεραμεικὴ ἢ ἐνταῦθα εὐρεθεῖσα εἶναι πράγματι καθημερινῆς χρήσεως ἀκόσμητα σκευή. Μεταξὺ ἄλλων εὐρέθησαν καὶ τεμάχια μεγάλων πηλίνων κιβωτῶν, φωριαμῶν κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἔκφρασιν. Ὅμοια τεμάχια εἶχον εὐρεθῆ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὰ ἐπιφανειακὰ στρώματα τῆς ἀποθήκης τῶν πεσοῶν. Ἐφέτος ἐμελετήθησαν ὑπὸ τοῦ ἀρχιτεχνίτου κ. Κανάκη. Φαίνεται νὰ ἀνήκωσιν εἰς τρεῖς τουλάχιστον φωριαμούς, ἔξ ὧν ὁ εἰς ἐκαλύπτετο ἐξωτερικῶς ὑπὸ λεπτοῦ στρώματος κονιάματος. Ἐχομεν τὸ ὕψος καὶ τὸ πλάτος δύο ἔξ αὐτῶν, ἀλλὰ δὲν ἐπετεύθη εἰσέτι τὸ μῆκος. Μέχρι τοῦδε ἐγνωρίζομεν παρόμοια σκευὴ χρησιμοποιούμενα πρὸς ταφάς, δι' ὃ καὶ ἀποκαλοῦμεν ταῦτα σαρκοφάγους. Διὰ πρῶτην φορὰν παρουσιάζονται ἐνταῦθα καὶ ὡς σκευὴ οἰκιακῆς χρήσεως. Ἦσαν δὲ τόσον μεγάλων διαστάσεων (τὸ ἐν θὰ ἐπλησίαζε τὰ 2 μ. μήκους), ὥστε ἠδύνατο νὰ χωρῆσωσιν ἀνέτως ἐντὸς αὐτῶν ἐνδύματα καὶ τάπητες εἰς μεγάλην ποσότητα.

Τὸ σημαντικώτερον ἀρχιτεκτονικὸν εὔρημα τῆς παρουσίας περιόδου ὑπῆρξε μικρὸν κτίσμα ἀνακαλυφθὲν κατὰ τὸν τελειωτικὸν καθαρισμὸν τῆς κεντρικῆς αὐλῆς τοῦ μεγάρου. Ἐνταῦθα ἤδη ἀπὸ τῶν πρῶτων σκαφῶν εἶχον ἀναφανῆ ἴχνη μικρῶν καὶ εὐτελῶν τοιχαρίων, τὰ ὅποια ἀφῆθησαν νὰ καθαρισθῶσι τελευταία, ἀφοῦ θὰ ἀπεμακρύνετο ὁ αὐτόθι μέγας ὄγκος χωμάτων καὶ λίθων, οἵτινες παρεκώλυον τὴν λεπτολόγον ἔρευναν. Οἱ λίθοι ἰδίως ἀπετέλουν μέγα πρόβλημα, διότι οἱ μὲν πελεκητοὶ μεγάλοι πῶροι, οἵτινες κατὰ τὴν περιοχὴν ἀκριβῶς ταύτην ἦσαν ἰδιαιτέρως ὀγκώδεις, ἔπρεπε νὰ τεθῶσιν εἰς τὰς ἀρχικὰς τῶν θέσεις, ἔστω καὶ προχειρῶς (ὄπερ καὶ ἐγένετο κατὰ μῆκος τοῦ Β. τοίχου τῆς κεντρικῆς αἰθούσης). Οἱ δὲ ἀκατέργαστοι κοινοὶ λίθοι ἐχρησιμοποιοῦντο ἔξ ὅλης τῆς περιοχῆς τοῦ μεγάρου, ὅπως κατασκευασθῆ ἢ ἐκ Β. καὶ Α. περίφραξις αὐτοῦ. Τὸ κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον ἀποκαλυφθὲν κτίσμα διαφέρει παντὸς τοῦ ὑπολοίπου μεγάρου κατὰ τοῦτο, ὅτι ἔχει λεπτοὺς τοίχους (50-60 ἐκ.), ἀποτελεῖται ἐκ

πολὺ μικρῶν λίθων καὶ εἶναι θεμελιωμένον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς αὐλῆς, ἄνευ ἐκσκαφῆς θεμελίων. Εἶναι προφανές, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ λίαν ἐλαφρᾶς κατασκευῆς.

Τὸ κτίσμα, ὄρατὸν ἐπὶ τῆς εἰκ. 19 ἔχει ἀκριβῶς τὸ πλάτος τῆς Κεντρικῆς αἰθούσης τοῦ μεγάρου καὶ ἐκτίσθη κατ' αὐστηρὰν ἀξονικὴν συμμετρίαν πρὸς τοῦτο. Ἐπὶ τῆς εἰκ. 19 (ληφθείσης δι' εὐρυγωνίου φακοῦ), φαίνονται εἰς τὸ κάτω μέρος αἱ τρεῖς βάσεις τῶν κίωνων τῆς ἀνωτέρω αἰθού-

Εἰκ. 19. Ἴερὸν κεντρικῆς αὐλῆς ἐκ Δ.

σης. Κατὰ τὰ δύο ἄκρα ὑπῆρχον δύο θύραι, ἐξ ὧν ἡ μὲν Βορεία ᾠδήγει εἰς τὴν αὐλήν, ἡ δὲ Νοτιὰ διὰ διαδρόμου συνεκινῶνει πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ μεγάρου. Μόνον ἡ κατωτάτη σειρὰ (εἰς τινα σημεῖα δύο σειραὶ) τῶν λίθων τοῦ κτίσματος διατηροῦνται, διότι ἡ μακροχρόνιος καλλιέργεια εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς αὐλῆς κατέφαγε πάντας τοὺς ὑπολοίπους. Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ οἱ λίθοι οὗτοι διατηροῦνται ἄνευ λύσεως τῆς συνεχείας παντοῦ, καὶ ἐπειδὴ καταλήγουσιν εἰς πρακτικῶς ὀριζόντιον ἐπίπεδον, διατάζει τις ἂν πρέπει νὰ ἀποδώσῃ τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν ἐπενέργειαν τοῦ ἀρότρου ἢ μᾶλλον εἰς τὸ γεγονός, ὅτι τὰ ἀνώτερα μέρη ἐσυνεχίζοντο δι' ὀμῶν πλίνθων. Τὸ κτίσμα θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὀνομάσῃ κογχωτὸν κατασκευάσμα, μετὰ τῆς δια-

φορᾶς ὅτι ἡ κόγχη εἶναι ὀρθογωνίου σχήματος. Ἡ κόγχη αὕτη, εὐρισκομένη ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον καὶ ἀκριβῶς ἔναντι τοῦ μεσαίου κίονος τῆς Κεντρικῆς αἰθούσης, ἔχει ἐξωτερικῶς, ἤτοι πρὸς Ἀνατολάς, ἐκατέρωθεν δ' αὐτῆς ὑπάρχουσι δύο ἄλλαι ὀρθογώνιοι προεξοχαί, αἵτινες ἐσωτερικῶς περιβάλλονται πανταχόθεν ὑπὸ τοίχου, σχηματίζουσαι οὕτω δύο μικρὰ ὀρθογώνια φρεατοειδῆ κοιλώματα. Ἐὰν προεκτείνωμεν τὸν ἄξονα τοῦ κτίσματος τούτου πρὸς Δυσμάς, θὰ συναντήσωμεν (ἐλαφρῶς Νοτιώτερον, ἀλλὰ πάντως ἐντὸς τοῦ πλάτους τοῦ κτίσματος), τὸν ὀπίσθιον διάδρομον τῆς Κεντρικῆς αἰθούσης τὸν καταλήγοντα εἰς τὸ ἱερὸν θησαυροφυλάκιον τὸ ὁποῖον ἀνεσκάφη πέρυσιν (Πρακτικά 1951 σ. 261, εἰκ. 2) καὶ τὴν ὄπισθεν τούτου κόγχην τῆς Δυτικῆς ἀλλῆς (ἀνωτέρω εἰκ. 2).

Οὐδεμία ἀμφιβολία εἶναι δυνατή, ὅτι τὸ ἀποκαλυφθὲν κτίσμα τῆς Κεντρικῆς ἀλλῆς ἦτο ἱεροῦ προορισμοῦ καὶ ὅτι διετέλει εἰς ἄμεσον συνάφειαν πρὸς τὴν Κεντρικὴν αἴθουσαν καὶ τὰ ὄπισθεν ταύτης περιγραφέντα ἱερὰ κτίσματα. Ἀμέσως πρὸς Βορρᾶν τοῦ ἱεροῦ θησαυροφυλακίου ἐκαθαρίσθη ἐφέτος τὸ μόνον δωμάτιον τοῦ μεγάρου, ὅπερ διατηρεῖ ὥραϊον δάπεδον λευκοῦ κονιάματος καὶ μίαν ὀρθογώνιον πλάκα προσκεκολλημένην ἐπὶ τοῦ κονιάματος καὶ διὰ κονιάματος, ὡς καὶ ἄλλα ἔχνη, αἵτινα θὰ περιγραφῶσι κατὰ τὴν προσεχῆ περίοδον, ἀφοῦ προηγουμένως μελετηθῶσιν ἐπαρκῶς. Καὶ τοῦτο τὸ δωμάτιον ἦτο ἀσφαλῶς θρησκευτικοῦ προορισμοῦ. Κατὰ ταῦτα δλόκληρος ἡ κεντρικὴ αὕτη συνοικία ἐχρησίμευε πρὸς λατρευτικούς σκοπούς. Εἰς τὴν λεπτὴν ἐπίχωσιν τοῦ κτίσματος τῆς κεντρικῆς ἀλλῆς οὐδὲν κινητὸν εὔρημα ἐσημειώθη, πλὴν ἀσημάντων ὀστράκων. Κατὰ τὸ περυσινὸν ὅμως ἔτος ἀνευρέθη πρὸ τοῦ κτίσματος καὶ πλησίον τῶν βάσεων τῶν κίωνων τῆς Κεντρικῆς αἰθούσης τεμάχιον λιθίνης πλακὸς μετὰ χαρακτηριστικῆς λαξεύσεως, περὶ τοῦ ὁποῖου εἰς τὸ ἡμερολόγιον (Παρασκ. 7 Σεπτ. 1951) ἔχει σημειωθῆ: «Εὐρέθησαν... τεμάχιον ἀνοικτοῦ ὑδραγωγείου τομῆς ἀνεστραμμένου Π καὶ τεμάχιον πλακὸς πάγου, ἥτις ἡ ἔκειτο παρὰ βάσιν κίονος ἢ εἶναι τὸ ἡμισυ διπλοῦ κέρατος». Ἡ πρώτη ἐκδοχὴ ἦτο ἐπίνοια τῆς στιγμῆς, διότι δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστὰ περιβλήματα βάσεων κίωνων καὶ διότι καὶ ἄλλως τὸ πελέκημα τῆς πλακὸς δὲν εἶναι κανονικῶς κυκλικόν (εἰκ. 27). Οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι εἶναι τὸ ἡμισυ διπλοῦ κέρατος, διότι ταῦτα, ὅταν ἦσαν λίθινα, κατεσκευάζοντο πάντοτε εἰς δύο ἡμίτομα, ὡς γνωρίζομεν ἐξ ἄλλων παραδειγμάτων (Κνωσός, Νίρου Χάνι). Εἶναι ἐξ ἄλλου ἀληθές, ὅτι ἐκ τῆς θέσεως τῆς εὐρέσεως δὲν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ἂν τὸ κέρασ ἀρχικῶς ἀνῆκεν εἰς τὸ κτίσμα τῆς ἀλλῆς ἢ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν πρόσοψιν τῆς Κεντρικῆς αἰθούσης. Τὸ δεύτερον μάλιστα φαίνεται πιθανώτερον. Πάντως ἀνῆκεν εἰς τὸ παρὸν θρησκευτικὸν ἀρχιτεκτονικὸν συγκρότημα. Ὁ πολυτελεῆς ἀγωγὸς ἐν σχήματι Π ἀνεστραμμένου, συγκείμενος ἐκ μέλανος τιτα-

βολίθου τοῦ Γιούκτα καὶ κεκομμένος διὰ πρίονος, φέρων δ' ἐπιμελεστάτην λείανσιν καὶ διατηρούμενος εἰς μῆκος ἄνω τῶν δύο μέτρων (ὄρα τὸ σχέδιον), πρέπει νὰ ἦτο καὶ οὗτος θρησκευτικοῦ προορισμοῦ.

Τὸ ἀποκαλυφθὲν κτίσμα φρονῶ ὅτι δύναται νὰ ταυτισθῆ πρὸς τὰ περιφημὰ ἱερά, τῶν ὁποίων μέχρι τοῦδε κατείχμεν τὰς προσόψεις, ἀλλὰ δὲν ἐγνωρίζομεν τίποτε περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς των. Ἐξ αὐτῶν τὰ περιφημότερα ἦσαν τὸ ἱερὸν ἐπὶ τῆς μικρογραφικῆς τοιχογραφίας τῆς Κνωσοῦ καὶ τὰ ἐπὶ τῶν χρυσῶν ἐλασμάτων τοῦ τρίτου καὶ τετάρτου βασιλικοῦ λάκκου τῶν Μυκηνῶν (EVANS, Palace III ἔγχρωμος πίν. XVI ἔναντι σ. 47 BOSSERT, *Altcrete*³ εἰκ. 189). Τὰ ἱερά ταῦτα χαρακτηρίζονται διὰ τοῦ γενικοῦ ὀνόματος «shrine», τὸ ὁποῖον ἀρχιτεκτονικῶς δὲν δηλοῖ τίποτε. Γνωρίζομεν ὅτι παριστάνονται τρίκλιτα, μὲ τὸ μεσαῖον κλίτος ὑψηλότερον, φέροντα ἀνὰ ἓνα (ἐνίοτε δύο) κίονας εἰς τὴν πρόσοψιν ἐκάστου κλίτους καὶ διπλᾶ κέρατα ἐπὶ τῆς στέγης. Τελευταία καὶ πληρεστέρα περὶ τούτων μελετᾶ εἶναι ἢ παρὰ NILSSON, *Minoan - Mycenaean Religion*² (1950) 173 ἔξ. . Ἡσθάνετό τις (καὶ τοῦτο ἐτονίσθη δοθείσης εὐκαιρίας), ὅτι τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα δὲν ἔχουσι βάθος. Νῦν φαίνεται νὰ κατέχωμεν ἓν ἐξ αὐτῶν εἰς τὰ περιγραφέντα εἰρήπια τοῦ Βαθυπέτρου. Ἡ περαιτέρω ἐξαντλητικὴ ἔρευνα δὲν ἔχει θέσιν ἐνταῦθα, δέον ὅμως νὰ τονισθῆ εἰσέτι, ὅτι εἰς τὸ ἱερὸν τοῦτο τοῦ Βαθυπέτρου δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρχον κίονες εἰς τὴν πρόσοψιν. Τοῦλάχιστον δὲν εὐρέθη ἕχνος τῆς παρουσίας των. Πρόκειται περὶ ἀπλουστερόν τύπου στερουμένου κίονων, ὡς βλέπομεν ἐπὶ χρυσοῦ ἐλάσματος ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Καπακλῆ παρὰ τὸν Βόλον (Ἀρχ. Ἐφημ. 1906 πίν. 14).

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ